

במלים, ביחוד, שעל הספר הזה היה ערעור בשם גדולי החסידים הברשדאים, על שהטית דברים כלפי בעל ספר "חובת הלבבות", בכל זאת שתק ולא אמר לי מאומה.

ה"א תרנ"ט, הקביעות: ה"ז.

יום ג' כ"ה ניסן היתה סעודת בר מצוה שלי, והזמינו, מלבד זקני ומחותני, גם כמה מחשובי העיר ומלומדיה. במקום הדרשה, שלא היתה נהוגה אצלנו. כמו בכלל אצל החסידים, בארתי לפני המסובין ענינים שונים מספר "חסד לאברהם" לרבי אברהם אזולאי, שהיה אצלי בשאילה, ואת הספר הקטן "אור חדש" מהרב חיים בכמהר"ר בנימין, (מובא ב"שם הגדולים") שקנת לי מחותני, קראתי על פה.

ביום ד' שלאחריו ברכתי ברכת החמה, בפעם הראשונה לימי חיי, ובידיעת ענינו על בוריו.

מאז ולהלן קבעתי לי לעצמי עיתים לתורה: דף וחצי גמרא (עם הרא"ש והאלפס) פרק משניות, קפיטל תנ"ך ופרק רמב"ם בכל יום. גם לחזור על השו"ע יורה דעה עד שידעתי על פה בכל ערב שבת, מפני שאז לא היה סדר לימוד אחר. עם אבי למדתי רק שו"ע יורה דעה עם הפמ"ג וחושן משפט עם המפרשים. לפני כל חג למדתי את השו"ע אורח חיים עם כל המפרשים, בתלכות אותו החג, ולזה נוסף גם השו"ע של ה"רב", ה"תניא", שהיתה לו אצלנו חשיבות גדולה, ועליו היו סומכים לענין דינא, מה שאין כן ה"חיי אדם" וה"בינת אדם".

בדול הייתי מן העולם ומלואו ונתון רק בעולם הלימודים השונים ובספרים, שהיו תחת ידי אז, על דבר ספרים אחרים ועל דבר ה"השכלה", ששלטה אז בעולם העברי לא היה לי כל מושג ולא שמעתי על מציאותם. כמעט שלא הייתי יוצא מביתנו ומבית המדרש הסמוך לביתנו — בית אחרי בית.

ביתנו עמד באמצע הרחוב הראשי הארוך, שבראש הגבעה, שעליה עמדה העיירה. מצד דרום נסתיים הרחוב בבית שלמה דייטשמן, הבית היחידי בעל שתי קומות, שהיה בעירה, ומצפון גבל הרחוב בבתי הגויים עם עצים גבוהים וגני ירק מסביב לכל בית שלהם והיו חולכים ונמשכים עד שנסתיימו בבית הקברות היהודי, שנמשך עד הנהר העובר עליו מצד מזרח.

לשם, לבית הקברות היהודי, הייתי הולך רק פעם אחת בשנה — בתשעה באב. מראה הטבע שמסביב היה משרה עלי התרוממות הנפש, יחד עם רוח העצבון של מראה בית הקברות. כל זה היה מתמוזג עם הסיפורים מעניני המשיח, הגאולה